

Simon András

AZ ÉSZAK-BÁNSÁGI MAGYAROK HAGYOMÁNYOS KULTÚRÁJA A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM NÉPRAJZI TANSZÉKE TEREPMUNKÁINAK TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke kutatási irányainak egyik leghangsúlyosabb témája az 1990-es években, illetve az ezredforduló időszakában is a Duna–Tisza–Maros régióban élő népek kultúrájának vizsgálata. E széles tematikai egységbe illeszkednek az 1990-es évek közepétől Juhász Antal által kezdeményezett kutatások a szerbiai Bánság területén. Az indíttatás és a célkitűzés kézenfekvő, nevezetesen: a szegedi nagytáj népcélete két vitathatatlan érdemű, klasszikus kutatóegyenisége, Kálmány Lajos, s a nála jó egy emberöltővel fiatalabb Bálint Sándor munkássága által kijelölt út folytatása. Egyetemi hallgatók bevonásával 1997–98-ban négy észak-bánsági településen, Majdán, Rábé, Oroszlámos és Egyházaskér falvakban, 2000-ben pedig Szajánban folyt terepmunka. E vizsgálatok eredményeit a *Táj és népi kultúra* című tanszéki kiadványsorozat 3. és 4. kötete közli.¹ E sorok írója kezdetben egyetemi hallgatóként, aztán a tanszék munkatársaként vett részt a kutatásokban, majd jórészt az ő irányításával folytatódott a munka 2001 és 2003 között Jázován.

Az 1995 és 2000 között folytatott kutatásokat Juhász Antal írása mutatja be. Beszámolómban egyrészt azon témakutatások tanulságait foglalom össze, melyeket a tanszéki kutatások keretében magam végeztem, másrészt pedig a jázovai terepmunkát, valamint a jövőbeni terveinket vázolom.

A HAGYOMÁNY FOGALMÁRÓL

Mielőtt a konkrét vizsgálatok taglalásába kezdenék, szükségesnek érzem – a XIV. zentai néprajzi tanácskozás címében szereplő *hagyományos értékeink* kifejezésre reflektálva –, hogy a *hagyomány* fogalmának értelmezéséről szójak, annál is inkább, mivel a szimpózium több előadója – esetenként kisebb szakmai vitát is indukálva – ugyancsak értelmezte a *hagyomány*, *hagyományosság* fogalmát a vajdasági néprajzi kutatások kontextusában.

A hagyomány fogalma, közösségi-társadalmi működése és annak jellemzői – mint a tudományos vizsgálat tárgya – az elmúlt két évtizedben került hangsúlyosan a társadalomtudományok, így a néprajz és a kulturális antropológia

Hódegyháza utcaképe elhagyott, pusztuló házakkal (2002)

érdeklődésének homlokterébe, mind Magyarországon, mind pedig nemzetközi viszonylatban.²

A hagyomány fogalmának számos, a különböző tudományágak művelői által megfogalmazott értelmezése látott már napvilágot.³ A Magyar Néprajzi Lexikon szócikke szerint a hagyomány közösségi magatartásformák és objektívizációk nem örökletes programja, szimbolizált jelrendszerek összessége, jelenléte az emberi közösségek létének feltétele, a megtanulás-elsajátítás folyamatában válik a különféle közösségek tagjainak birtokává és szervezi ezek viselkedését.⁴ Halász Péter szerint „... a hagyomány a földrajzi, társadalmi, politikai alkalmazkodás során nemzedékről nemzedékre adott és felhalmozódott ismeret, tapasztalat, emlékezet. (...) Befogadja azt, ami a közösség, a nemzet fennmaradása szempontjából fontos, és kiejti a lényegtelent, a haszontalant, a károsat.”⁵ A hagyomány és a közösség viszonya szempontjából Halász Péter megkülönbözteti a családi hagyomány, a csoporthagyomány és a nemzeti hagyomány szintjét.⁶

A második világháború után a szocialista rendszert adaptálni kénytelen országokban bekövetkezett társadalmi-politikai-gazdasági változások, s ezek hatására a hagyományos paraszti közösségek felbomlása, a természetes hagyományozódás gyengülését, sok esetben megszűnését okozták. A hagyományokból való kilépés és a kulturális kiegyenlítődés ellensúlyozásaként központilag irányított és ellenőrzött hagyományőrző, honismereti mozgalmak indultak és működtek. Ezek helyi közösségteremtő erőt jelentettek, ugyanakkor felelevenítették és újraértékelték a hagyományok egy részét is.⁷

Ez a törekvés az 1990-es évek új politikai légkörében megint aktuális kérdéssé vált. „Az 1989-es rendszerváltás után megnövekedett az érdeklődés a néphagyományok iránt, ezt mutatja például a helyi hagyományok ápolása, újraélesz-

tése is. Különösen igaz ez a magyar nyelvterület határon túli részeire, ahol a hagyományok mindig is a nemzeti identitástudat, a közösséget összetartó erő legfontosabb alapkövei voltak.”⁸

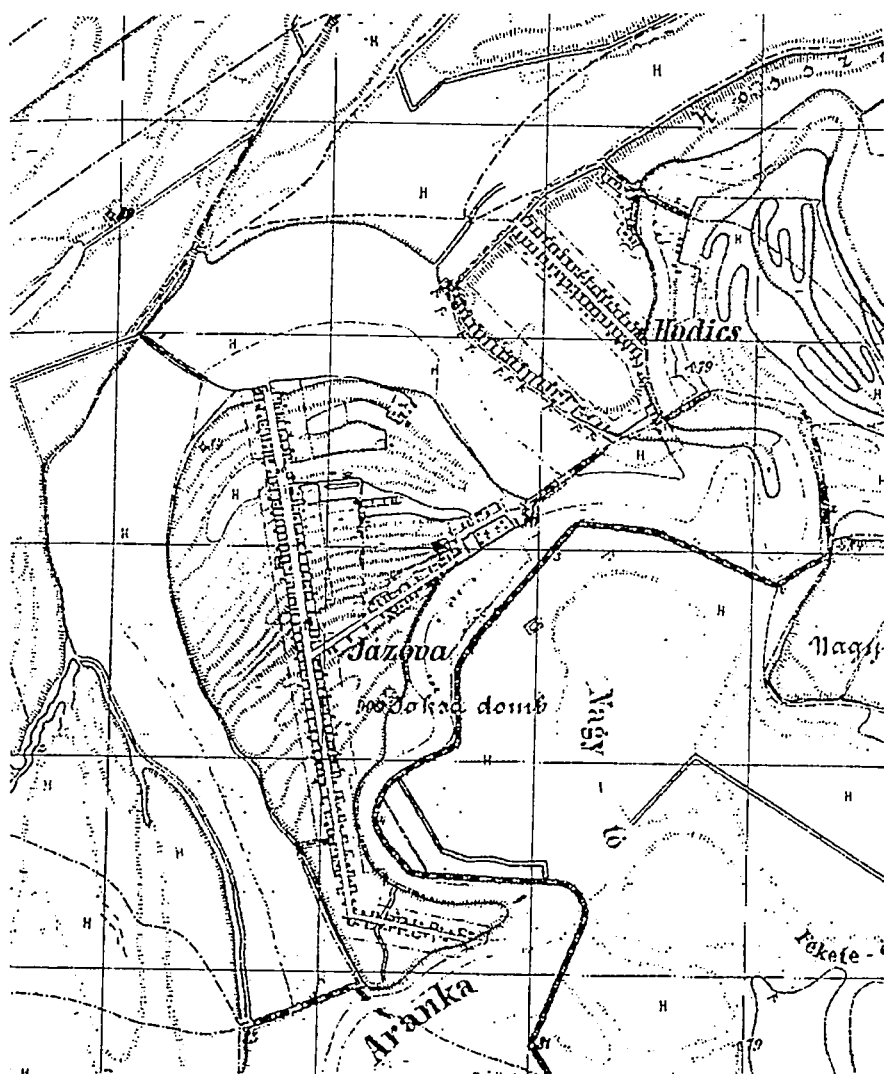
Új terminusként vezeti be Fejős Zoltán a hagyomány és újítás fogalmához is sok szállal kapcsolódó kultúraörzés kifejezést: „Lényegében a kultúra (szűkebben a folklór) jelenségeinek, de egyben egészének is fenntartását, megmaradását, mint folyamatot és annak végeredményét tekintjük itt központi problémának.” – írja. A fogalomban két tartalmi aspektust: a spontán és a tudatos elemet különbözteti meg: „Itt tehát egy többszörösen összetett jelenségről van szó, ami a kultúra megőrzésének/fennmaradásának passzív folyamatát (beleértve e folyamat végeredményét) a spontán kibontakozás és aktív befolyásolás módozataiban egyaránt jellemzi.”⁹

Témánk szempontjából foglalkozni kell a hagyományalkotás, hagyományteremtés és a kitalált vagy megalkotott hagyomány fogalmával is. A hagyományteremtés kifejezést Halász Péter *sából vaskarikának* minősíti, mondván: „. . . mert a hagyományt nem teremtik, hanem jobb esetben teremtődik.”¹⁰

A „kitalált hagyomány” fogalmát az angol Eric Hobsbawm vezette be és magyarázta a társadalomtudományi kutatásokban.¹¹ Első hallásra-olvasásra – utalva Halász Péter imént idézett soraira – valóban hajlamosak lehetünk arra, hogy kétségbe vonjuk e fogalom létjogosultságát, hiszen a tradíció létrejöttét a lassú, fokozatos és spontán kialakulás gondolatával társítjuk. A látszólagos ellentmondás természetesen feloldható. Ahogy Vargha László írja (s e mondatot is idézi Halász Péter!): „A hagyománynak is volt valamikor kezdete, a hagyomány is elévül egyszer és el is hal” – tehát a hagyomány nem egy merev, változatlan jelenség!¹² A néprajztudomány, a folklorisztika sokáig csupán a hagyományosnak mondott régít vizsgálta, s csak az utóbbi néhány évtizedben figyelt fel a jelenben formálódó ünnepekre, rítusokra.

Itt kell utalnunk egy tudományelméleti kérdésre, nevezetesen, hogy mi a hagyomány fogalmával gyakran szoros összefüggésbe hozott *eredeti*. Ha az emlékezet által dokumentálható, elérhető, két emberöltővel korábbi jelenséget a kutatás jelen idejéből visszatekintve „eredetinek” minősítjük, megint csak abba a hibába esünk, hogy a kultúrát egy merev és változatlan rendszerként értékeljük. Hiszen a hetven évvel ezelőtti állapot ugyanúgy különbözik, különbözhet a nála ugyanennyivel régebbinél, mint ő maga a maitól. Helyesebbnek vélem, ha a kultúra változásáról (vagy esetenként változatlanúságáról) beszélünk, és e változások avagy állandóságok mögött társadalmi, gazdasági, mentalitásbeli, stb. okokat keresünk és elemzünk. Hagyomány-definíciójában Istvánovits Márton is utal e problémakörre: „Helytelen az a néprajzi irodalomban megtalálható gyakorlat, amely a hagyomány köznyelvi értelmét megszorítás nélkül elfogadja, az »ősi«-vel, »örökség«-gel, a tudományszak kutatási tárgyával azonosítja.”¹³

Számos hagyományosnak tűnő ünnep és szokás eredetét gyakran nem a messzi múltban kell keresnünk, előfordulhat, hogy ezek a rítusok nem is olyan rég, tudatos alkotásfolyamat eredményeként jöttek létre. Ezek legtöbbjének létrejöttét valamilyen közösségi igény motiválta, s éppen ezért zömmel nélkü-

Jázova – Hódegyháza településszerkezete

lőzik az évszázados hagyományokat jellemző tényleges hiedelemháttérrel. Ezen új alkalmakat más igények, más történelmi helyzetben, más céllal hívták életre, kialakításukban és fenntartásukban mindebből fakadóan közvetlenebb szerepet vállalnak az adott közösség tagjai. Létük kezdeti szakaszában ezek még nem tekinthetők hagyományoknak, mivel a működtetésükben résztvevők még azok, akik meghonosították a rítust. Legalább két-három generációs továbbadásra, folyamatos életben tartásra van szükség ahhoz, hogy a tradíció hagyományláncot alkosson, s már valóban hagyományoknak mondhatjuk.¹⁴ Hagymányalkotásnak, hagyományteremtésnek nevezhetjük tehát azt a mozzanatot,

amikor egy csoport „kitalálja”, megszervezi és működteti az ünnepet, kimondatlanul vagy kimondva azzal a céllal és szándékkal, hogy azt az adott közösség az átörökítés révén befogadja, kultúrájának részévé tegye, azaz *hagyományyá* avassa.

Hobsbawm a kitalált hagyományt olyan, szabályok által irányított, ismétlések során bevésített, rituális vagy szimbolikus gyakorlatok, cselekvések együtteseként értelmezi, amelyek a múlttal való folyamatosság megteremtésére töreksznek. Mivel a kitalált hagyomány a történelmet használja legitimációs eszközként és a csoportkohézió létrehozójaként, elemzése rávilágít az egyes korok múlthoz való viszonyára. Éppen ezért közösségi *bevésődésük* viszonylag gyors folyamat, ennél fogva már megjelenésük kezdeti szakaszában nagy múltú hagyomány érzetét kelte működnek, de mindezek miatt – amint a közösség számára érdektelenné, funkciótlanná válnak – ugyanilyen gyorsan meg is semmisülhetnek. A hagyományok feltalálása akkor kezdődik, amikor a társadalom gyors átalakulása meggyengíti vagy lerombolja azokat a társadalmi mintákat, amelyekbe a régi hagyományok beilleszkedtek. Sok esetben előfordul, hogy régi nyersanyagot használnak fel új típusú hagyományok kitalálására.¹⁵

TEMETŐK ÉS TEMETKEZÉS MAJDÁNON ÉS RÁBÉN¹⁶

Majdán és Rábé az Észak-Bánság jugoszláviai részén, a magyar–jugoszláv–román hármás határnál fekszik. A két, katolikus magyarok lakta település temetkezési szokásainak, temetőinek témakörében 1997 és 1998 nyarán végeztem kutatómunkát. Anyagközlő tanulmányomban az adatszolgáltatók emlékezetével elérhető időktől napjainkig, vagyis nagyjából az elmúlt 70 évre visszatekintve mutatom be a téma főbb vonásait, a változás folyamatának irányát, nagy hangsúlyt fektetve a jelen állapot minél részletesebb leírására, elemzésére. Munkám során interjúkat készítettem, bejártam a temetőket, fotóztam és leírtam a sírokat, tanulmányoztam a halotti anyakönyveket és megfigyeltem, dokumentáltam egy temetést.

A temetkezés szokásait, gyakorlatát a halál előjeleitől a torig követem végig, külön kitérek a pap nélküli temetés, a csecsemő, leány vagy legény halott és öngyilkos temetésének alkalmaira. Bemutatom a két település temetőjének térszerkezetét, sírjeleit, szólok a halottra való emlékezés alkalmairól. Külön írok a Majdánon élő hetednapos adventista közösség halotti szokásairól és sírjairól.

Kutatásaim tanulságait a következőképpen tudom összefoglalni: Majdán és Rábé temetkezési gyakorlata, temetőkultúrája az elmúlt 50–70 esztendőben számos változáson ment keresztül, ugyanakkor sok elemet megőrzött szinte változatlan formában. Az egyik legfőbb konzerváló erőnek azt a körülményt tarthatjuk, hogy ravatalozó híján, napjainkig háztól temetnek mindkét településen. Így maradhatott meg a virrasztás szokása, a szomszédok, ismerősök nélkülözhetetlen szerepe, segítségnyújtása. Így lehet ma is igazán közösségi esemény az emberi élet többi fordulójához hasonlóan a temetés is.

A változások sorában fontos megemlítenünk a telefont, amely a gyors tájékozódást, a tennivalók azonnali összehangolását teszi lehetővé, a gázsütők

általánossá válását a kemencékkel szemben, vagy a pékségből beszerzett kenyér és kalács megjelenését a virrasztóban és a torban. Átalakul, színesedik, új ízlést és divatot közvetít a közösség felé a temetők külső képének, növényvilágának, síremlékeinek lassú alakulása.

Tanulmányom a hagyomány és változás kettős szorításában élő, egyre fogyó népességű két magyar falu közösségi élete egy szeletének bemutatásával igyekszik hozzájárulni a határon túli magyar vidék 20. századi viszonyainak bemutatásához.

A MENTA TERMESZTÉSE PADÉN¹⁷

Padé magyar és szerb vegyes lakosságú település a Bánság jugoszláviai részén, Kikindától nyugatra, Zentától délre a Tisza bal partján.

A település gazdálkodási szerkezetének sajátossága, hogy minden más növénykultúra mellett kiemelkedő fontosságú a menta termesztése. A tanulmány a mentára vonatkozó kulturtörténeti adatok ismertetése után áttekinti a padéi mentatermesztés múltját, a művelési módot, az eszközkészletet, a feldolgozás és értékesítés lehetőségeit, a munkaszervezetet és a mentára való szakosodás hatását a falu társadalmi életére.

Először 1934-ben egy zsidó birtokos földjén kezdték termesztetni, a művelési móddal itt ismerkedtek meg a napszámosként elszegődő falubeliek. A padéi magángazdák birtokain a második világháborút követő földosztások után, az 1950-es évek elején indult a mentatermesztés.

A menta évelő növény, így telepítés után évente alászántják, a növekedés során kapálják vagy vegyszerrel gyomtalanítják. Évente kétszer, hosszú meleg őszen esetén akár háromszor is be lehet takarítani. A vágás eszköze lehetett a helyi kovácmesterek által készített rövid pengéjű kaszakés, a sarló, később a kaszálógép, napjainkban pedig a kombájn. A menta betakarításának módja meghatározza a szárítás-feldolgozás mikéntjét is. A sarlóval, kaszakéssel levágott növényt a helyszínen megfosztották levelétől, amit aztán kemencékkel fűtött szárítókban szárítottak. Történhetett a száras-leveles menta szárítása a dohány szárító pajtához hasonló nyeregtetés, oldalfalazat nélküli fészerben vagy a ház padlásán. Az elmúlt egy–másfél évtized gyakorlata szerint a levágott mentát néhány napig hagyják a határban szikkadni, majd a faluba szállítják, ahol vagy a ház udvarán vasvillával verik le a leveleket, vagy egyszerűen kiterítik az úttestre, ahol a járművek gázolják.

Az 1930-as években a nagybirtokon termelt menta piaca Francia- és Németország volt. A 20. század közepétől az 1970-es évek végéig a szárított mentát Jugoszlávia legkülönbözőbb részeiről érkező kereskedőknek adták el a magángazdák. 1979 óta a falu határában megépült feldolgozóüzem veszi át a mentát, emellett a magánkereskedők napjainkban is felkeresik a települést.

A mentatermesztés jelentős jövedelemforrása volt – és napjaink nehéz viszonyai között is az – a falu lakosságának. A nagyobb földterülettel rendelkező gazdák számára a biztos megélhetés mellett a tisztas gyarapodás lehetőségét is biztosítja a Padén monokultúrává fejlődött mentatermesztés.

HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLETEK SZAJÁNBAN¹⁸

A civil szervezetek, egyesületek a helyi társadalmak (települések, kisebb régiók) önszerveződési folyamatának eredményeként létrejövő intézményes csoportok. Kutatásukkal ez idáig zömmel a szociológia, kisebb mértékben a néprajztudomány foglalkozott.

Szaján község múltjában az 1903-tól a második világháború végéig működő Gazdakör tevékenységi körébe tartozott a könyvtár működtetése és a kultúrestek szervezése.

Jelenleg a településen két hagyományőrző egyesület működik. Az Ady Endre Művelődési Egyesület 1948-ban alakult, három évtizeden át működött: kultúresteket, színelőadásokat szervezett, énekkart és táncsoportot működtetett. Tevékenysége – bő egy évtizedes hallgatás után – a délszláv háború kezdetekor éledt újjá. A generációként szerveződő tánc- és éneksoportok felkészítése és irodalmi estek szervezése mellett 1995 óta az egyesület legjelentősebb évi programja az aratóünnep megszervezése. Az 1992-ben létrejött Délibáb Hagyományápoló és Természetbarát Kör alapító tagsága az Ady Egyesület kebeléből kiválva önállósult. Két legfontosabb rendezvényük a húsvét előtti tojásfestő verseny (1993 óta), valamint a kenyér- és péksütemény-kiállítás és -szentelés.

Kutatásaim során ezeket a ma is működő alkalmakat figyeltem meg, dokumentáltam fotó- és videoanyaggal. A résztvevőkkel interjúkat készítve vállalkozhattam arra, hogy mindkét egyesület esetében az ünnepek leírásán túl elemző megjegyzéseket is tegyek. A tanulmány érinti a hagyományörzés, a hagyományok újraalkotásának fogalmát. Ezen ünnepi alkalmak a helyi és a vajdasági magyarság identitásának megőrzésében is fontos szerepet játszanak. Közösség-összetartó funkciójuk mellett – az anyaországi magyar csoportokkal való kapcsolatfelvétel révén – a politikai határokon is túlmutató kulturális közösséget hangsúlyozzák.

JÁZOVAI KUTATÁSOK

Jázova-Hódegyháza község a Bánságban, a történelmi Torontál vármegye törökkanizsai járásának déli részén fekszik. A trianoni határmeghúzás (1920) után Jugoszlávia, ma Szerbia és Montenegró része. Nevét *Hodighaaz* alakban elsőként egy 1340-ben kelt irat tartalmazza, mely dokumentum egy 1274-ből datált forrás tartalmi átirata. „A Csanád-nem birtoka; 1274-ben a Makófalviak, 1337-ben a Telegdiek őseinek jut osztályrészül” – summázza a településre vonatkozó középkori adatok tanulságait Györffy György.¹⁹ A község lakói az 1337. évet tekintik falujuk születési dátumának, s ehhez számolva ünneplik Jázova településének kerek évfordulóit.

A törökdúlás alatt teljesen elnéptelenedett a falu. Szeged népének – a pusztává vált területekre történő kirajzását – vizsgálva Bálint Sándor Jázováról így ír: *„Jázova (szerbül: Jazovo) temesközi magyar falu (. . .) A középkorban Hódegyháza néven virágzott. Magyar lakossága a török időkben eltűnik és szerbek költöznek a helyére. Az ő ajkukon a falu régi magyar nevéből Hodics lett. A*

XVIII. századra teljesen elnéptelenedett. A temesvári kincstári igazgatóság állítólag már 1760 táján Jázova-Hodics néven szegedi dohánykertészekből gányófalut alapított a régi helyén. (...) A falu lakossága 1810-ben újabb szegediekkel, 1816-ban pedig Vedresházáról távozókkal, tehát ismét szegediekkel gyarapodott. A közvetlen szomszédságában elterülő és szintén szegediekből népesült Hodics még a múlt század folyamán összeforrt vele. (. . .) Házaik homlokán föltűnik a napsugár, amely szintén Szegedre emlékeztet. Amíg lehetett, a havibűcsúra is jártak.”²⁰ Kalapis Zoltán vizsgálatai is megerősítik, hogy a 18–19. században települt Torontál megyei, bánsági dohánykertészfalvak közé sorolható sok más településsel együtt Jázova is.²¹

A falu hivatalos neve Jázova (szerbül: Jazovo). E névalakkal együtt használatos a Hódegyháza vagy Hodics megnevezés is. E kettős forma arra utal, hogy maga a község tulajdonképpen két, többé-kevésbé elkülönülő falurész egysége. Egyik maga Jázova, mely napjainkban a községházával, a templommal, az épülő paplakkal, a két bolttal és a kocsmával a település tulajdonképpeni központi része. Tőle keleti–északkeleti irányban, kb. 2-3 km távolságban terül el a falu Hódegyházának vagy Hodicsnak nevezett része. A Hódegyháza alak az eredeti magyar elnevezés. A Hodics, esetleg Hodity forma – mint azt a végződés is elárulja – szláv alak. A Borovszky Samu szerkesztette megyei monográfia, s vélhetőleg ugyanerre az adatra támaszkodva Bálint Sándor munkája is azt feltételezi, hogy a hódoltság idején itt megjelenő szerb lakosság ajkán módosult ekképp a névalak.²² A ma már leginkább pusztuló, elnéptelenedő hódegyházi terület egykor virágzó, saját életet élő, rendezett falurész volt.

A lakosság számának alakulása Jázován	
év	lakosok száma
1890	1450
1921	1908
1931	1945
1948	1861
1953	1887
1961	1729
1971	1623
1981	1263
1991	1129
2001	871+100 menekült

A három éven át, egyetemi hallgatók (köztük vajdaságiak!) bevonásával végzett terepmunka célja az volt, hogy képet fessen a község 20. századi, még inkább az emlékezet által legrégebben elérhető 1930-as évektől napjainkig tar-

tó időszak gazdálkodási, életmódbeli és közösségi viszonyairól. A vázolt időszak számos fordulópontot hordoz: a két világháborút, Trianont, valamint az 1990-es években dúló délszláv háborút, az egykori Jugoszlávia szétesését.

A kutatócsoport tagjai a következő témakörök néprajzi feldolgozását végezték el Jázován: Simon András (egyetemi tanársegéd, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék) a falu településtörténeti, településnéprajzi feldolgozására vállalkozott. A 18. századi újratelepüléstől napjainkig tartó népesedési, migrációs folyamatok megrajzolásához a recens gyűjtés mellett a térképek, összeírások, statisztikai adatok és a községi iratanyag nyújtott értékelhető támpontokat. Vizsgálta a lakosság különböző korosztályainak lokális kötődését, etnikai identitástudatát. Kothencz Kelemen (a tanszéken végzett 2004-ben, jelenleg a bajai Türr István Múzeum munkatársa) az állattartás egykori és mai szerepét vizsgálta a település életében. Kutatásai rávilágítanak a juh- és szarvasmarhatartás jelentőségére, valamint a bácskai gazdáknak a Bán-ság területére irányuló időszakos legeltetésére vagy végleges áttelepülésére. Jordán Ágnes (Szegeden végzett néprajzkutató, az Ócsödi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársa) az egyházi anyakönyvek vizsgálata alapján a migrációs viszonyokat, a névadási szokásokat dolgozta föl. Ivánovics Tünde (V. éves néprajz szakos hallgató) a vegyes házasságok társadalomnéprajzi vizsgálatát, valamint a közösségi élet, a zenészbandák, bálak kutatását végezte el. Gleszer Norbert (V. éves néprajz szakos hallgató) az archaikus népi imákat gyűjtötte össze és elemezte, valamint az egykori csókai Léderer-uradalomban dolgozó napszámosok munkájáról végzett anyaggyűjtést.

A falu határa – művelési ágak (2001)	
Művelési ág	Terület hektárban (ha)
szántó	1488
kaszáló	336
legelő	620
nem művelhető (utak, csatornák, töltések)	314
szőlő	17
gyümölcs	4
erdő	5
nádas	48
összesen	2 832

„Kiöregszik a nép. A fiatalok nem jönnek azér a pár hold földér, gyárba járnak, amaz biztosabb. Üresek a házak, de elanni se nagyon bírjuk. Ha kihalunk belüle, az ördögnek se köll. Megöregszik a falu és elfogy a nép.” Ehhez hasonló szavak-

kal jellemzi a jelent a nehéz, küzdelmes, de szép és előremutató, boldogulást és gyarapodást hozó múltat megéltők többsége. E körülmény, e jelenség sajnos nem példa nélküli a határon túli magyar területeken. Jázova népessége már alig nyolcszáz fő. Csak reménykedni tudunk abban, hogy kutatómunkánk nem egy végleg eltűnő közösség kultúrájának a 24. órában történő rögzítése. Ha a szegedi nagytáj népének hagyományából az ott megbúvó számtalan értéket felszínre hozzuk, ezek változását és továbbélését napjainkban figyelemmel kísérjük, talán a reményvesztett jelenben biztatást is sugározhat munkánk a fogyó, de fennmaradni akaró bánsági magyarság számára.

ÖSSZEGZÉS

Az elmúlt évtizedben több határon túli magyar közösségben is kutatva, megállapíthatom, hogy a különféle kulturális intézmények, egyesületek a magyar kisebbségi nyelv, kultúra és identitás megőrzése szempontjából kulcsfontosságú intézmények. A lehetőségektől függően, hol önerőből, hol a többségi állam anyagi támogatásával tudják e csoportok saját kultúrájukat fenntartani, ápolni, s nem utolsósorban a következő nemzedékek számára átörökíteni. Sajnos nem példa nélküli az sem, hogy a maroknyi magyarság körében nem csupán a kölcsönös segítség, hanem az egymás melletti közömbösség, sőt ellentét jellemzi az egyes csoportokat.

A Kárpát-medence peremterületein végzett vizsgálataink alátámasztják azt a néprajztudomány által régebb óta hangoztatott tézist, miszerint e vidékek nagy része reliktumterületnek tekinthető, ahol a hagyományos kultúra elemei nagyobb számban megőrződtek a közelmúltig s napjainkig.

A kisebbségi létben az identitás erősítését a hagyományokból való merítéssel, esetenként új hagyományok teremtésével lehet biztosítani. A megalkotott, kitalált hagyományok is a múlt kulturális elemeiből építkeznek, s így végző soron a hagyományőrzést is célozzák. Ezek az elemek viszont a legtöbb esetben formai, tartalmi és funkcionális jegyeiket egy teljesen új viszonyrendszerhez igazítva fogalmazzák meg, szervezik újabb rendszerré, elsősorban a közösség aktuális érdekeit szolgálva.

További terveink között szerepel a délvidéki magyarság kultúrájának kutatása. Évek óta járunk a Szerémségbe, 2004 nyarán pedig a Tizzaszentmiklós és Zenta közti ártéri területet, a Bátkát jártuk be. E vizsgálatokon, elsősorban a Tisza menti települések ártéri gazdálkodását, valamint a szőlő-, gyümölcs és kertkultúrát igyekszünk a következő években – az OTKA támogatásával – vizsgálni. Ezúttal ragadjuk meg az alkalmat, hogy a vizsgált települések lakóinak köszönetünket fejezzük ki azért, hogy munkánkat mindenkor önzetlenül segítették.

JEGYZETEK

- ¹ JUHÁSZ Antal (szerk.) 1999. és 2003.
- ² Vö.: HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter 1987.
- ³ A hagyomány fogalmát érintő, hazai és külföldi kutatók munkáiban megjelent definíciók számbavételét e tanulmány nem tartja feladatának. Legutóbb e meghatározásokból számosat idéz Halász Péter közleménye. (HALÁSZ Péter 2000. 52–57.)
- ⁴ ISTVÁNOVITS Márton 1979. 393.
- ⁵ HALÁSZ Péter 2000. 57.
- ⁶ HALÁSZ Péter 2000. 53.
- ⁷ KARÁCSONY MOLNÁR Erika–TÁTRAI Zsuzsanna 2000. 646., Vö.: ANDRÁSFALVY Bertalan 1978. 22–27. és NAGY Veronika 2000. 118–120.
- ⁸ KARÁCSONY MOLNÁR Erika–TÁTRAI Zsuzsanna 2000. 646., Vö.: GÖNCZ László 1996.
- ⁹ FEJŐS Zoltán 1981. 14–15.
- ¹⁰ HALÁSZ Péter 2000. 52.
- ¹¹ HOBSBAWM Eric 1983. 1–14.
- ¹² Idézi: HALÁSZ Péter 2000. 54.
- ¹³ ISTVÁNOVITS Márton 1979. 393.
- ¹⁴ HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter 1987. 35–36., Edward SHILS tanulmányában.
- ¹⁵ HOBSBAWM, Eric 1983. 1–14.
- ¹⁶ SIMON András 1999.
- ¹⁷ SIMON András 2003/a
- ¹⁸ SIMON András 2003/b
- ¹⁹ GYÖRFFY 1963. 858.
- ²⁰ BÁLINT Sándor 1976. 179–180.
- ²¹ KALAPIS Zoltán 1998. 32–33.
- ²² BOROVSZKY Samu é. n. (1911) 56. és BÁLINT Sándor 1976. 179.

IRODALOM

- ANDRÁSFALVY Bertalan
1978 Hagyományörző egyesületek közösségteremtő szerepéről. *Folklór, társadalom, művészet* 2–3. Kecskemét 22–27.
- BÁLINT Sándor
1976 *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2.* Szeged.
- BOROVSZKY Samu (szerk.)
é. n. (1911) *Torontál vármegye* (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest.
- FEJŐS Zoltán
1981 A kultúraörzés és folklorizmus. *Folklór, társadalom, művészet* 9. Kecskemét 13–25.
- GÖNCZ László
1996 *A magyar néptánc- és népzenei hagyományok szerepe a nemzeti tudat formálásában.* Muratáj '96/1. Lendva 73–78.
- GYÖRFFY György
1963 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- HALÁSZ Péter
2000 Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? *Honismeret* XXVIII/6. 52–57.

- HOBBSAWM, Eric
 1983 Introduction: Inventing Tradition. In: Hobsbawm, Eric–Ranger, Terence szerk.: *The Invention of Tradition*. Cambridge 1–14.
- HOFER Tamás–NIEDERMÜLLER Péter (szerk.)
 1987 *Hagyomány és hagyományalkotás*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák 1.) Budapest
- ISTVÁNOVITS Márton
 1979 Hagyomány. In: Ortutay Gyula főszerk.: *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. Budapest 393.
- JUHÁSZ Antal (szerk.)
 1999 *Észak-Bánság paraszti műveltségéből*. (Táj és népi kultúra 3.) Szeged
 2003 *Szajáni gyűjtés*. (Táj és népi kultúra 4.) Szeged
- KALAPIS Zoltán
 1998 *Búza, dohány, selyem*. Gazdaságtörténet és népiéletkutatás a szakmunka és az áruforgalom köréből. Forum Kiadó, Újvidék
- KARÁCSONY MOLNÁR Erika–TÁTRAI Zsuzsanna
 2000 Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén. In: Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya szerk.: *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szentendre, 645–676.
- SIMON András
 1999 Temetők és temetkezés Majdánon és Rábén. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Észak-Bánság paraszti műveltségéből*. (Táj és népi kultúra 3.) Szeged, 37–62.
 2003/a A menta termesztése Padén. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Szajáni gyűjtés*. (Táj és népi kultúra 4.) Szeged, 75–93.
 2003/b Hagyományörző egyesületek Szajánban. In: JUHÁSZ Antal (szerk.): *Szajáni gyűjtés*. (Táj és népi kultúra 4.) Szeged, 181–206.